AUT, XLVII, 2009, p. 175-187

DINCOLO DE RETORICĂ. METAFORA ÎN VIZIUNE INTEGRALISTĂ

de

Ileana OANCEA şi Nadia OBROCEA

Metafora reprezintă un concept polivalent, care a cunoscut diverse avataruri, în funcţie de disciplinele care şi-au asumat-o, precum retorica, poetica, stilistica, pragmatica, psihologia, antropologia, filozofia, lingvistica etc., dar şi în raport cu metodologiile de abordare propuse de aceste domenii. De pildă, retorica, stilistica sau pragmatica au caracterizat metafora ca figură retorică/figură stilistică/trop ce constă într-o „mişcare semantică derivată din analogia dintre obiecte”[1]. Într-o viziune mai amplă, cognitivismul a definit metafora ca operaţie cognitivă fundamentală pentru cunoaşterea umană.

O nouă paradigmă în domeniul metaforologiei, elaborată din interiorul lingvisticii generale, deci o „fundamentare lingvistică a metaforologiei”[2], aşa cum menţionează Mircea Borcilă, a fost instituită în anii `50, prin cercetările realizate de Eugeniu Coşeriu[3], în special prin studiul său *Creaţia metaforică în limbaj*.

Conceptul de metaforă a suferit o mutaţie fundamentală în studiile lui Eugeniu Coşeriu. Aceasta nu mai este investigată dintr-o perspectivă „tradiţională”, limitativă, de natură retorico-stilistică: „Ne aflăm în prezenţa a ceea ce, într-un sens foarte amplu, numim metaforă, pe care n-o

[1] Emilia Parpală-Afana, *Introducere în stilistică*, Piteşti, Editura Paralela 45, 1998, p. 158.

[2] Mircea Borcilă, *Lingvistica integrală şi fundamentele metaforologiei*, în „Dacoromania”, VII-VIII (2002-2003), Cluj-Napoca, p. 47.

[3] A se vedea Eugeniu Coşeriu, *Creaţia metaforică în limbaj*. Traducere de Eugenia Bojoga, în „Revista de lingvistică şi ştiinţă literară”, nr. 184-198, 1999-2000, p. 8-26. Vezi şi Eugeniu Coşeriu, *Omul şi limbajul său. Studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală*. Antologie, argument şi note de Dorel Fînaru, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2009.

BDD-A6440 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)

înțelegem aici ca fiind o simplă transpunere verbală, ca o comparație prescurtată, ci ca expresie unitară, spontană şi imediată (adică fără nici un *ca* intermediar) a unei viziuni, a unei intuiții poetice, care poate implica o identificare momentană a unor obiecte diferite (*cap-dovleac*), sau ca o hiperbolizare a unui aspect particular al obiectului (ca în cazul lui *medved'* „cel care mănâncă miere" pentru a desemna *ursul*, în limbile slave) şi chiar o identificare între contrarii, absurdă din punct de vedere logic, dar cu semnificat şi cu efect evident ironice, în anumite situații, cum ar fi cazul lui *negru-blond* sau când unui *gras* i se zice *slab*, iar un *bătrân* e numit *tinerel*"[4].

În viziunea lui Eugeniu Coşeriu, conceptul de metaforă este intim legat de unul dintre conceptele fundamentale ale lingvisticii, şi anume acela de creativitate. În istoria ştiințelor umaniste, de pildă la Aristotel, Wilhelm von Humboldt, Eugeniu Coşeriu, limbajul a fost definit, în mod esențial, ca activitate creatoare, *energéia*. În doctrina marelui lingvist român, creația metaforică în limbaj nu este deviantă în raport cu creativitatea vorbirii în general[5]. Aceasta este caracteristica fundamentală a perspectivei integraliste asupra metaforei – faptul că ea trebuie să fie situată dincolo de retorică, pentru a putea fi cu adevărat investigată.

În viziunea lui Mircea Borcilă, „lingvistica integrală, fondată de E. Coşeriu, furnizează premisele conceptuale cele mai temeinice şi direcțiile de cercetare cele mai clar delimitate pentru fundamentarea ştiințifică riguroasă a noului domeniu al «metaforologiei»"[6].

La Cluj-Napoca, s-a constituit o veritabilă şcoală de lingvistică integrală, în care cercetarea axată asupra metaforei ocupă, cum este şi firesc, un loc fundamental. Investigarea metaforei din punctul de vedere al lingvisticii integrale a fost dezvoltată, într-o primă instanță, în numeroasele sale studii, de către Mircea Borcilă[7], strălucit discipol al lui Eugeniu

[4] Eugeniu Coşeriu, *Creația metaforică în limbaj*, în *Omul şi limbajul său. Studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală*, ed. cit., p. 179-180.

[5] Mircea Borcilă, *op. cit.*, p. 65.

[6] Idem, *ibidem*, p. 73.

[7] A se vedea şi Mircea Borcilă, *Noi orizonturi în poetica americană*, în M. Borcilă, R. McLain, *Poetica americană. Orientări actuale*, Cluj, Dacia, 1981, p. 3-100; *Paradoxul funcțiilor metaforice în poetica lui Blaga*, în „Tribuna", 4 iunie, 1987, p. 2; *Eugenio Coseriu şi orizonturile lingvisticii*, în „Revista de lingvistică şi ştiință literară", nr. 5, 1996 (1988), p. 42-54; *Eugenio Coseriu and the Development of Linguistics*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Series Philologia, nr. 3-4, 1991, p. 4-9; *Teoria blagiană a culturii „nucleare"*, în „Steaua", nr. 8, 1993, p. 59; *Semantica textului şi perspectiva poeticii*, în „Limbă şi literatură", XXXIX (1994), vol. II, p. 33-38; *Geneza sensului şi metafora culturii*, în *Centenar Lucian Blaga. 1895-1995*. Zilele „Lucian Blaga", ediția a V-a, Societatea culturală „Lucian Blaga", Cluj-Napoca–Paris, mai 1995, p. 4; *Soarele, lacrima Domnului*, în *G. I. Tohăneanu 70*. Volum omagial la 70

BDD-A6440 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)

Coşeriu, în România. Mircea Borcilă a realizat o abordare „semantică structural-funcțională”[8] a metaforei, având ca repere lingvistica integrală, pe de o parte, şi teoria culturii, dezvoltată de Lucian Blaga, pe de altă parte. Astfel, Mircea Borcilă a construit fundamentele unei poetici integraliste (care nu mai este o poetică propriu-zisă), prin valorificarea lingvisticii lui Eugeniu Coşeriu, precum şi a concepției lui Lucian Blaga asupra metaforei, oferind, astfel, o nouă configurație, de factură cultural-antropologică, acestei discipline. Demersul său se înscrie într-un proiect mai amplu, de elaborare a unei poetici a culturii şi reprezintă o contribuție românească de mare însemnătate într-o direcție de studiu, prioritară astăzi, insuficient de bine cunoscută, chiar şi în lingvistica românească, cu atât mai important cu cât acest demers s-a materializat şi într-un efort exegetic de mare finețe, în cercetările discipolilor săi cei mai talentați (concepute inițial ca teze de doctorat). „Ce datorez eu lui Blaga în teoria limbajului sau în epistemologia culturii şi în teoria ştiințelor culturii? În realitate n-am găsit eu soluția, ci profesorul Mircea Borcilă de la Universitatea din Cluj, care este cel mai bun cunoscător al concepției mele despre limbaj şi lingvistică, şi care, ca estetician, este extrem de bine pregătit, fiind şi un mare cunoscător al lui Blaga. El a identificat punctul de contact. [...] Este vorba despre distincția între metafora plasticizantă şi metafora revelatoare care se prezintă în *Geneza metaforei*”[9]. În acest sens, trebuie subliniat şi faptul că Mircea Borcilă a dezvoltat integralismul într-o direcție originală, cu mare capacitate explicativă, prin dezvoltarea metaforologiei, dincolo de retorică.

---

de ani, Timişoara, Editura Amphora, p. 95-102; *Bazele metaforicii în gândirea lui Lucian Blaga*, în „Limbă şi literatură”, XLI (1996), vol. I, p. 28-39; *Între Blaga şi Coşeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii*, în „Revista de filozofie”, XLIV (1997), nr. 1-2, p. 147-163; *The Metaphoric Model in Poetic Texts*, în *Szöveg es stilus. Text şi stil. Text and Style*, Cluj, Presa universitară, 1997, p. 97-104; *Eugeniu Coseriu şi bazele ştiințelor culturii*, în „Revista de lingvistică şi ştiință literară”, 184-198, 1999, nr. 4-6, p. 37-47; *Repere pentru o situare a poeticii culturii*, în *Meridian Blaga*, I, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Ştiință, 2000, p. 22-37; *A Cognitive Challenge to Mythopoetics*, în *Un hermeneut modern. In honorem Michaelis Nasta*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2001, p. 97-102; *Eugeniu Coşeriu, fondator al lingvisticii ca ştiință a culturii*, în *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chişinău, Editura Ştiința, 2002, p. 31-38; *Blaga şi Coşeriu. O conjuncție pentru eternitate*, în *Caietele Lucian Blaga*, Societatea Culturală „Lucian Blaga”, Zilele Lucian Blaga, ediția a XIII-a, 12-13 mai 2003, p. 5-6.

[8] Lolita Zagaevschi, *Despre statutul metaforei ca funcție textuală în lingvistica textului*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, Philologica, XLVI (2001), nr. 4, p. 83.

[9] Eugeniu Coşeriu, *Prelegeri şi seminarii la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu*. Texte consemnate, cuvânt înainte şi anexă de Doina Constantinescu, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2004, p. 21-22. A se vedea, în acest sens, şi studiul lui Eugeniu Coşeriu, din *Eonul Blaga. Întâiul veac*, Bucureşti, Albatros, 1997, în care marele lingvist român a subliniat valoarea teoretică a demersului blagian în domeniul metaforologiei.

BDD-A6440 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)

Este important de precizat faptul că, în perspectivă integralistă, trebuie realizată distincția între metaforă şi metaforic, metaforicul reprezentând procesul metaforic, deci dimensiunea lui dinamică. Mircea Borcilă a punctat câteva repere esențiale pentru constituirea metaforicii, într-o metaforică a vorbirii, o metaforică a limbii şi o metaforică a textului, pe urmele tripartiției limbajului (nivelul universal, nivelul istoric şi nivelul individual) şi a studiului acestuia, teoretizată de către Eugeniu Coşeriu. În acest sens, trebuie menționat că, în viziune integralistă, fapt subliniat de Mircea Borcilă, metaforica vorbirii trebuie considerată drept domeniu de referință pentru celelalte niveluri ale metaforicii[10].

Metaforica vorbirii reprezintă un domeniu fundamental al metaforologiei lingvistice. Eugeniu Coşeriu, în studiul său *Creația metaforică în limbaj*, aşa cum subliniază Mircea Borcilă, „stabileşte serii metaforice universale, care corespund, în mare «felurilor de ființă» din modelul cognitivist”[11]. „Se delimitează, astfel, mai întâi, un prim palier, ce vizează «fenomene şi aspecte ale naturii», în care se reperează, în diverse limbi, metafore de acelaşi gen cu cele semnalate de Vico (ex. *creasta muntelui*, *ochiuri de apă* etc.). La un al doilea palier sunt situate «plantele» («florile» şi «fructele» ş.a.), cu o foarte bogată ilustrare metaforică, în numeroase limbi cunoscute (în rom.: *barbă de ied*, *limbă de bou*, *coada calului* sau *a şoricelului*, *mâțişori* etc.). Un al treilea palier este rezervat «faunei», cu metafore cum sunt cele pentru «liliac» (fr. *chauve-souris* „şoarece chel”, sp. *murciélago* „şoarece orb”, germ. *Fledermaus* „şoarece zburător” etc.), pentru tot felul de păsări (cu exemplul celebru al *nevăstuicii*, în limbile romanice şi neromanice vorbite în Europa, al *vrabiei* etc.) şi multe alte animale. În sfârşit, la un ultim palier sunt consemnate metaforele referitoare la ființa umană şi la viața omului, cu «produsele şi activitățile proprii», «instrumentele pe care le fabrică pentru munca sa», dar şi cu «bucuria, tristețea, durerea şi frica omului»[12].

Metaforica vorbirii **tinde**, astfel, spre fenomene precum etimologia populară, tabu-ul lingvistic, circumlocuția eufemistică, jocul de cuvinte etc., dar care „nu reprezintă principiul funcțional metaforic”[13]. Reținem, în acest sens, câteva exemple comentate de Eugeniu Coşeriu[14], în cercetarea

[10] În concepția lui Eugeniu Coşeriu, din triada: sistem, normă şi vorbire, vorbirea trebuie considerată ca fiind reperul cel mai solid.

[11] Mircea Borcilă, *op. cit*., p. 70. A se vedea şi Mircea Borcilă, *'Marele lanț al ființei'. O problemă de principiu în poetica antropologică*, în „Limbă şi literatură”, XLII (1997), II, p. 13-19.

[12] Idem, *ibidem*.

[13] *Ibidem*.

[14] Eugeniu Coşeriu, *Creația metaforică în limbaj*, în *Omul şi limbajul său. Studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală*, ed. cit., p. 184-191.

BDD-A6440 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)

menţionată. În zona etimologiei populare poate fi situată construcţia din limba italiană *pomi dei mori* „merele arabilor”, care a fost interpretată în limba franceză, şi, ulterior, în limbile engleză şi germană, ca *pommes d'amour*, *love apples*, *Liebesäpfel*. Tabu-ul lingvistic poate fi ilustrat prin utilizarea lui *a dispărea* în loc de *a muri*. Verbul a *se culca*, utilizat pentru a desemna actul sexual, intră în zona eufemismului. Etimologia *herbe sainte* pentru *absinthe*, în limba franceză, reprezintă un joc de cuvinte.

Eugeniu Coşeriu consideră aceste metafore drept „fapte primare” ale vorbirii, care „trebuie să fi apărut într-un anumit moment în imaginaţia creatoare a cuiva”[15].

În raport cu metaforica vorbirii, metaforica limbii şi a textului se constituie ca domenii distincte, dar complementare[16].

Metaforica limbii este reprezentată de metaforele devenite convenţionale în limbă. Eugeniu Coşeriu a subliniat faptul că nu toate metaforele produse concret în vorbire devin limbă, adică tradiţie lingvistică. Menţionăm şi aici câteva exemple dezvoltate, în acest sens, de Eugeniu Coşeriu[17]. Cuvântul din limba franceză *grève* „chei, plajă” a început să însemne şi „grevă”, datorită faptului că muncitorii grevişti se adunau pe malurile Senei. Construcţia din limba engleză *hang up the spoon*, adică „a atârna lingura”, a ajuns să însemne „a muri”, datorită faptului că în tranşee, când un soldat murea, i se atârna lingura cu care mânca, pentru ca aceasta să nu mai fie folosită.

În perspectivă integralistă, metaforica textului este constituită din două filoane, aşa cum menţionează Mircea Borcilă. Primul filon este reprezentat de *texteme*, al căror „conţinut semantic specific se constituie dincolo de nivelul semnificaţilor limbii şi al designaţilor, care devin semnificante pentru sensul metaforic al textului”[18]: sintagme, expresii, zicători, proverbe etc. Cel de-al doilea filon este constituit din metaforele existente în „diverse tipuri de texte şi, în primul rând, textele literare, care constituie domeniul faptic central al lingvisticii textului, tocmai datorită plenitudinii lor funcţionale”[19]. Astfel, în lingvistica textului, metafora îşi „degajă” dimensiunea ei fundamental creatoare, în sensul cel mai înalt de creaţie de lumi.

---

[15] Mircea Borcilă, *op. cit*., p. 69-71.
[16] Idem, *ibidem*, p. 72.
[17] Eugeniu Coşeriu, *Creaţia metaforică în limbaj*, în *Omul şi limbajul său. Studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală*, ed. cit., p. 176.
[18] Mircea Borcilă, *op. cit*., p. 72.
[19] Idem, *ibidem*, p. 73.

BDD-A6440 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)

Fundamental este faptul că nerealizarea distincției dintre planul textului şi planurile vorbirii şi al limbii creează un adevărat paradox al funcțiilor metaforice[20], acelaşi fenomen metaforic putând fi perceput din puncte de vedere diferite: al vorbirii sau vorbirii într-o anumită limbă, şi al vorbirii în plan individual (deci al textului). „În planul vorbirii într-o limbă va fi vizibil mecanismul metaforei, expresia (materială a) funcției de sens a acesteia, ca parte constitutivă a semnificantului textual, iar în planul individual sau textual se va distinge funcția de sens propriu-zisă, îndeplinită de metaforă în textul respectiv”[21].

Pentru a sintetiza, într-o terminologie paralelă, punctul de vedere integralist asupra metaforei, prezentat mai sus, reținem faptul că metafora se dimensionează în două tipuri fundamentale: metafora *din planul limbajului* şi metafora *din planul sensului*.

Se poate vedea astfel cum, din punctul de vedere al lingvisticii integrale, conceptul de creativitate devine fundamental în definirea metaforei[22]: „Abordarea integrală în metaforologie se constituie, aşadar, pe temeiul conceptual al înscrierii «creației metaforice» în genul proxim al «creativității» vorbirii în general, situat la rândul său, într-un gen proxim comun cu cel al creației «poetice» (într-un sens foarte larg)”[23].

Metafora *din planul limbajului* reprezintă o „manifestare a creativității în limbaj”[24], cu o finalitate în limbaj, îndeplinind funcția de a structura din punct de vedere lingvistic experiența lumii. „În sensul cel mai general, baza de pornire pentru o situare funcțională adecvată a procesului metaforic «în cadrul limbajului», cum ar insista Blaga, o reprezintă înscrierea legitimă a acestui proces în spațiul relaționării intime a semnificației (sau «semnificatului») limbii la «intuiția inedită» a vorbitorului şi în finalitatea designării (prin semnul lingvistic) a unui «fapt experiențial» nou şi pregnant individualizat sau particularizat”[25].

Metafora *de la nivelul sensului* reprezintă o „manifestare a creativității” în limbaj, dar cu o finalitate în afara limbajului. „Funcția

---

[20] Mircea Borcilă, *Paradoxul funcțiilor metaforice în poetica lui Blaga*, în „Tribuna”, 4 iunie 1987, p. 2.

[21] Lolita Zagaevschi Cornelius, *Funcții metaforice în* ***Luntrea lui Caron*** *de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, Cluj-Napoca, Clusium, p. 116.

[22] Idem, *ibidem*.

[23] Mircea Borcilă, *Lingvistica integrală şi fundamentele metaforologiei*, în „Dacoromania”, VII-VIII (2002-2003), Cluj-Napoca, p. 23.

[24] Lolita Zagaevschi Cornelius, *Despre statutul metaforei ca funcție textuală în lingvistica textului*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, Philologica, XLVI (2001), nr. 4, p. 83.

[25] Mircea Borcilă, *Între Blaga şi Coşeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii*, în „Revista de filologie”, XLIV (1997), nr. 1-2, p. 156.

BDD-A6440 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)

acesteia nu constă în a desemna o nuanță (a experienței) necaptată anterior, ci de a da o interpretare lumii, de a revela o latură ce vizează modul experienței şi, în forma sa extremă, de a crea lumi"[26]. La rândul ei, metafora *din planul sensului* poate fi de două tipuri, în funcție de finalitate: *metafora lingvistică a sensului* şi *metafora poetică*. Metafora lingvistică a sensului nu constă într-o redescriere a referinței, ci în instituirea unui sens, dincolo de designație şi semnificat (de exemplu, proverbul, zicătorile, fabula, alegoria etc.). Metafora poetică are drept finalitate „transgresiunea într-un «orizont de semnificație» posibil dincolo de «semnificația obişnuită a faptelor»"[27].

Cu alte cuvinte, metafora *din planul sensului* este de două tipuri: metafora *semnificațională* sau *lingvistică*, şi metafora *transsemnificațională* sau *translingvistică*[28]. Metafora semnificațională, lingvistică, nu re-descrie o referință şi nu designează o experiență nouă, ci „inferă" un sens, dincolo de designație şi semnificat[29]. Metafora semnificațională sau lingvistică este similară cu metafora din planul limbajului, în ceea ce priveşte funcționarea sa, adică prin analogie. Aceasta se diferențiază însă de metafora din limbaj (care este „designațională") prin finalitatea sa, metafora designațională caracterizându-se printr-o semnificație deja dată a faptelor, iar metafora semnificațională, lingvistică, constând într-un „spor de semnificație". Metafora transsemnificațională presupune negarea orizontului de experiențe. „Identificarea tipului metaforei – semnificațională sau transsemnificațională – se realizează printr-un traiect interpretativ intuitiv. Metafora semnificațională (IIA) se caracterizează prin raportare integrativă la fundalul cunoaşterii lumii experiențiale. Metafora transsemnificațională (IIB) funcționează prin

[26] Lolita Zagaevschi, *Despre statutul metaforei ca funcție textuală în lingvistica textului*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Philologica, XLVI (2001), nr. 4, p. 83.

[27] Idem, *ibidem*, p. 84.

[28] „Diferența instituită între cele două tipuri de metafore este esențială, aceasta antrenând o discuție privind disciplinele lingvisticii integrale şi modul în care acestea îşi asumă problematica metaforei: «Dacă creativitatea lingvistică, constând în schimbările lingvistice, ca şi metafora survenită în cadrul limbajului, este de domeniul lingvisticii vorbirii şi al lingvisticii limbilor, creativitatea supra- ori translingvistică este în întregime de domeniul lingvisticii textului ori [...] al semanticii integrale a textului», cum o numeşte Mircea Borcilă (1997a). Cea din urmă se opune semanticii limbajului, sferă în care hermeneuți ca Paul Ricoeur continuă să integreze întreaga semantică metaforică. Numai în planul textului poetic *integral metaforic* – ca să folosim o sintagmă blagiană cunoscută – sensurile care se dezvoltă depăşesc semantica proprie limbajului, favorizând emergența creativității translingvistice sau *creația de lumi*": Lucia Cifor, *Creativitatea poetică din perspectiva hermeneuticii şi a lingvisticii textului*, în *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chişinău, Editura Ştiința, p. 203-208.

[29] Lolita Zagaevschi Cornelius, *Funcții metaforice în* ***Luntrea lui Caron*** *de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, ed. cit., p. 116.

BDD-A6440 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)

suspendarea fundalului cunoaşterii lumii şi construcţia unei entităţi (metaforice) care aparţine unei lumi imaginare calitativ diferite, dizanalogice în raport cu lumea experienţei obişnuite şi care «face sens» doar în raport cu această lume creată, fiind ireductibilă la fundalul cunoaşterii obişnuite, iar lumea imaginară corespondentă se construieşte tocmai prin instituirea acestor metafore (entităţi metaforice) transsemnificaţională”[30]. Interpretarea acestor metafore presupune deschiderea spre orizonturile de analiză specifice hermeneuticii.

În lucrarea *Funcţii metaforice în **Luntrea lui Caron** de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, Lolita Zagaevschi Cornelius îşi propune să descrie procesul de articulare a sensului unui text deosebit de complex, aparţinând lui Lucian Blaga, „din perspectiva configuraţiei specifice a funcţiilor textuale metaforice, realizate în acest text”[31]. Lolita Zagaevschi Cornelius instituie o altă distincţie terminologică fundamentală în domeniul metaforei: metafora *pretextuală* sau *metafora din limbaj*, care reprezintă o manifestare a metaforicului în limbaj, şi metafora *din planul sensului* sau metafora *textuală*, care reprezintă o manifestare a creativităţii cu mijloace de limbaj, dar cu o finalitate diferită de cea a limbajului.

Reţinem, din nou, această viziune asupra metaforei, în formularea oferită de Lolita Zagaevschi Cornelius. Funcţia metaforei din limbaj sau pretextuale este „aceea de a realiza structurarea primară a experienţei în lumea dată, în şi prin mijloace lingvistice”[32]. Metafora din limbaj vizează metaforica normei limbii şi pe cea a vorbirii în general. Funcţia metaforei din planul sensului este aceea de a „da o interpretare lumii, de a revela o latură ce vizează modul experienţei şi, în forma sa maximală, de a crea lumi”[33]. „Privite din unghi funcţional, metaforele din planul limbajului descriu (redescriu) lumea, iar metaforele din planul textului, deci, al sensului, spun ceva despre ea (lumea din text)”[34].

Mircea Borcilă a dezvoltat teoria integralistă a metaforei, pornind de la distincţia crucială a lui Lucian Blaga între cele două tipuri de metafore, metafora *plasticizantă*, şi metafora *revelatoare*[35]. „Teoria

[30] Idem, *ibidem*, p. 121.

[31] *Ibidem*, p. 13. A se vedea, în acest sens, şi Emma Tămâianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Cluj-Napoca, Clusium, 2001.

[32] Lolita Zagaevschi Cornelius, *Funcţii metaforice în **Luntrea lui Caron** de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, ed. cit., p. 114.

[33] Idem, *ibidem*.

[34] *Ibidem*.

[35] Mircea Borcilă, *Paradoxul funcţiilor metaforice în poetica lui Blaga*, în „Tribuna”, 4 iunie 1987, p. 2: „Blaga propune, mai întâi, cum se ştie, o distincţie teoretică

BDD-A6440 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)

blagiană a celor două funcţii elementare ale metaforei a fost reconstituită de noi prin elaborarea unei disocieri radicale între: (a) planul opoziţiei între metafora I şi metafora II, opoziţie în care ne interesează numai metafora II, deoarece această metaforă se înscrie, în teoretizarea lui Blaga, în domeniul propriu al textelor culturale; (b) distincţia, în interiorul metaforei II, a două funcţii culturale fundamentale ale metaforei, pe care Blaga le ilustrează inconsecvent, prin exemple (din propria sa creaţie) de metafore «plasticizante» (la noi, «funcţie A») şi metafore «revelatoare» (la noi, «funcţie B»)"[36].

Mircea Borcilă[37] a stabilit, astfel, un set de criterii tipologice care diferenţiază metafora *plasticizantă* de metafora *revelatoare*: 1. criteriul „orientării", al „intenţiei generale", al „finalităţii" procesului de „poesis discursiv" (plasticizant vs revelator); 2. criteriul „principiului existenţial-axiologic" al procesului de „poesis discursiv" (sintactic vs semantic); 3. criteriul modelului de construcţie referenţială (diagramatic vs simbolic). „Procesul metaforic A („plasticizant") va defini şi ilustra, aşadar, un cod semiotic cultural de tip *sintactic*, întrucât posibilitatea funcţionării lui se bazează pe un model al lumii analog lumii fenomenale. Pe de altă parte, procesul metaforic B („revelator") implică, evident, un cod semiotic cultural de tip *semantic*, în măsura în care funcţionarea acestuia presupune un model al unor lumi multiplu semiotizate şi axiologic ierarhizate"[38]. În cazul metaforei plasticizante, „câmpurile referenţiale vor fi constituite după un model concret al lumii fenomenale", iar în ceea ce priveşte metafora revelatorie, „câmpurile referenţiale vor fi constituite după un model

---

primordială între «metaforele tip I», numite şi «plasticizante» care «se produc în cadrul limbajului» şi «nu sporesc semnificaţia faptelor ca atare» (ex. *cicoarea ochilor*) şi «metaforele tip II», numite şi «revelatorii», ce ilustrează un «aspect fundamental al creaţiei culturale», definindu-se tocmai prin aceea că «sporesc semnificaţia faptelor înşile la care se referă» (ex. analizat: metafora *morţii-nuntă* din *Mioriţa*; cf. 1937/1944, p. 358-364)". Mircea Borcilă a rezolvat „paradoxul funcţiilor metaforice în poetica lui Lucian Blaga", subliniind existenţa unei duble dihotomii a funcţiilor metaforice: „Se impune a fi izolată şi consolidată, astfel, mai întâi, distincţia primară între metafora lingvistică sau funcţia I şi metafora poetic-culturală sau funcţia II a procesului metaforic. [...] Precizând în acest fel natura «metaforei» II, putem izola şi înţelege mai bine a doua distincţie tipologică fundamentală, propusă de Blaga, în interiorul domeniului ei funcţional specific: cea dintre metafora A (sau «plasticizantă») şi metafora B (sau «revelatorie»). Această dihotomie secundară trebuie înţeleasă ca o subordonare a funcţiei II şi, în acest sens, ilustrarea ei cu metafore din creaţia poetică devine perfect justificată".

[36] Mircea Borcilă, *Contribuţii la elaborarea unei tipologii a textelor poetice*, în SCL, XXXVIII (1987), nr. 3, p. 186.

[37] Idem, *ibidem*, p. 187.

[38] *Ibidem*, p. 187.

BDD-A6440 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)

abstract, al lumii «ideale» sau «numenale»”[39]. Se evidenţiază, astfel, „saltul” teoretic realizat de Mircea Borcilă, pe urmele intuiţiei lui Lucian Blaga: „Asumându-şi această dublă bază teoretică, de sorginte antropologică pe de o parte şi lingvistică (integrală) pe de altă parte, Mircea Borcilă nu numai că identifică analogii esenţiale la nivel conceptual şi de viziune de ansamblu, ci, în acelaşi timp, dezvoltă într-o perspectivă teoretică originală teza coşeriană a *creaţiei de lumi* ca definitorie pentru «poezie»”[40].

Aplicând această nouă teorie a metaforei la poezia românească, Mircea Borcilă a subliniat faptul că finalitatea plasticizantă a procesului de «poesis discursiv» este ilustrată de Tudor Arghezi şi de poeţii avangardişti, iar finalitatea revelatoare este frecventă în opera lui Lucian Blaga şi a lui Ion Barbu, realizând o tipologie textuală semnificativă, în funcţie de natura procesului metaforic.

Într-o lucrare interesantă, *Textualitatea poetică şi lingvistica integrală. O abordare funcţional-tipologică a textelor lirice ale lui Arghezi şi Apollinair*e, Oana Boc, asumându-şi concepţia lui Mircea Borcilă, conform căreia teoria integrală a limbajului reprezintă o bază conceptuală pentru studiul literaturii, a abordat conceptul de textualitate poetică, din punctul de vedere al lingvisticii integrale, cu aplicaţie directă „funcţional-tipologică” la poeţii Tudor Arghezi şi Guillaume Apollinaire.

Oana Boc a realizat o investigaţie subtilă a poeziei lui Tudor Arghezi, în care a situat metafora de sorginte oximoronică a „florilor de mucegai” în zona finalităţii *plasticizante*. „Ca procedeu constitutiv al sensului, oximoronul este motivat şi determinat de «intenţia generală» a procesului de poesis discursiv, mai exact de «finalitatea plasticizantă», care implică «intensificarea percepţiei» şi presupune, printre altele, «o incompatibilitate semantică marcată şi imposibilitatea conjugării termenilor în afara procesului metaforic» (Borcilă 1987a: 188). Din această perspectivă, considerăm oximoronul drept *ilustrare maximală*, prin coincidenţa contrariilor, a «finalităţii plasticizante» sau «expresive»”[41].

---

[39] Mircea Borcilă, *Contribuţii la elaborarea unei tipologii a textelor poetice*, în SCL (XXXVIII), nr. 3, 1987, p. 187.

[40] Oana Boc, *Textualitatea poetică şi lingvistica integrală. O abordare funcţional-tipologică a textelor lirice ale lui Arghezi şi Apollinair*e, Cluj-Napoca, Clusium, 2007, p. 61.

[41] Idem, *Textualitatea poetică şi lingvistica integrală. O abordare funcţional-tipologică a textelor lirice ale lui Arghezi şi Apollinair*e (teză de doctorat), Cluj-Napoca, 2007, p. 176.

BDD-A6440 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)

În altă lucrare incitantă, *Funcţii metaforice în **Luntrea lui Caron** de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, Lolita Zagaevschi Cornelius a investigat romanul lui Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron*, din punctul de vedere al metaforologiei integraliste, insistând, de data aceasta, asupra metaforei revelatoare, dezvoltând, astfel, schița de tipologie textuală, din perspectiva metaforei, elaborată de Mircea Borcilă. De pildă, autoarea a cercetat metafora *zâmbetului* din romanul *Luntrea lui Caron*, în relație cu alte metafore din aceeaşi sferă, a „frumuseții interioare a ființei umane”[42].

Pentru a ilustra conceptul de metaforă revelatoare, reținem un sugestiv exemplu prezentat de Lolita Zagaevschi Cornelius în cercetarea menționată: „Ana intra cu un *zâmbet*, cu acel *zâmbet* de neuitat, prin care se rosteşte taina ființei ei. *Zâmbetul ei care este tăinuire şi destăinuire în acelaşi timp*, are darul să desființeze distanța ce, dintr-o hotărâre a ei, se pusese între noi”[43]. Comentariul oferit de Lolita Zagaevschi Cornelius, pe care îl redăm mai jos, pentru o mai accentuată claritate a explicațiilor, este relevant pentru valențele hermeneutice ale concepției integraliste asupra metaforei: „La o privire de amănunt, am putea spune că prima ocurență a lexemului *zâmbet* nu o resimțim ca metaforică, decât printr-un efect ulterior de feedback. Pe măsură ce capătă mai mulți determinanți: «acel zâmbet de neuitat», designatul termenului metaforic «sursă» se individualizează, iar în clipa în care ajungem la atributiva «prin care se rosteşte taina ființei ei», realizăm că aceasta reprezintă, de fapt, o discursivizare a termenului «țintă». Deşi în poziție sintactică subordonată față de propoziția în care apare termenul «sursă», nu aceeaşi este relația semantică între termenii propriu-zişi ai procesului metaforic. Este vorba, evident, despre o metaforă «revelatoare» sau poetică, pentru că relația între termeni este una «ecuațională», mai exact, identificatoare, şi se poate exprima prin binecunoscuta ecuație a + x = b. Cel mai bun argument pentru aplicarea acestei ecuații, drept principiu al metaforei «revelatorii» (trans-semnificaționale), la exemplul nostru, l-am putut da chiar printr-un citat din Blaga, în care am înlocui doar exemplul pentru termenul *a* sau prim. «Faptul concret «a» (zâmbetul) e de astă dată privit numai ca un semn vizibil al unui «x», prin ceea ce el e prefăcut într-un «mister deschis», care cheamă şi provoacă un act revelator» (Blaga 1937/1969, p. 309-310). Acel zâmbet, deci, este un semn al unui mister care ni se revelează a fi însuşi «misterul lăuntric» al Anei Rareş. Prin această metaforă trans-

[42] Lolita Zagaevschi Cornelius, *Funcţii metaforice în **Luntrea lui Caron** de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, ed. cit., p. 224.

[43] Idem, *ibidem*, p. 226.

BDD-A6440 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)

semnificațională transgresăm nivelul semnificațiilor primare ale textului, căci faptul de a fi «rostire a tainei ființei feminine» nu aduce vreun «spor de expresivitate» *zâmbetului* ei, ci îi conferă o nouă valoare de sens, din perspectiva «tainei revelate». Astfel, această metaforă este unul dintre nodurile semantice pe care se articulează sensul textual, pornind de la semnificațiile date în elementele lexicale constituente.

Aceeaşi metaforă apare în partea a doua a pasajului, cu o înfățișare puțin diferită: «*Zâmbetul ei care este tăinuire şi destăinuire în acelaşi timp*, are darul să desființeze distanța ce, dintr-o hotărâre a ei, se pusese între noi.» (p. 247). Aici întâlnim o altă formă de discursivizare a conținutului termenului secund sau *b* în care se insistă asupra ideii de «taină» ce se revelează, rămânând ascunsă în acelaşi timp. Observăm, în acest punct, caracterul dinamic al relației care se instituie între termenii procesului metaforic, dinamic nu numai prin natura acestui proces de instituire a sensului, ci şi prin forma de exprimare a termenului *b*: «zâmbetul prin care se *rosteşte* taina» în primul caz şi «tăinuire şi destăinuire» – ca substantive verbale – în al doilea caz.

Într-o secvență precum: «Zâmbetul [...] are darul să desființeze distanța» – pot fi reperate două metafore lingvistice sau semnificaționale, pe care nu le mai resimțim ca atare, fiind desemantizate prin uz: «are darul» şi «să desființeze distanța». Le menționăm aici pentru că ele, prin conotațiile activate, exercită, chiar pornind de la nivelul semnificațiilor lingvistice, o anumită funcție evocativă, contribuind cu un spor semantic la țeserea unei pânze subiacente textului. «A avea darul» şi «a desființa» trimit la o anume înzestrare a ființei interioare, bineînțeles, potențată de contextul în care se integrează. Desființarea distanței «ce se pusese între noi» are şi o altă valoare funcțională în text – o funcție de legătură între secvențele narative (aici atât anaforică, cât şi cataforică) vizita doamnei Ana Rareş la bibliotecă şi evitarea întâlnirilor cu Axente Creangă”[44].

Analiza oferită de Lolita Zagaevschi Cornelius e deosebit de complexă, în acord cu complexitatea unei proze care nu poate fi integrată total, din punct de vedere tipologic, autoarea descoperind articularea metaforică, în funcție de marile izotopii ale operei *Luntrea lui Caron*. Aici se vede cum creativitatea scriitorului trebuie să fie dublată, în analiză, de creativitatea interpretului care ştie să opereze cu o grilă construită din elemente ale teoriei şi elemente ale textului. Trimitem, în mod special, la această lucrare, datorită capacității ei de a investiga profund lumile textuale, în funcție de reperele pe care le poate oferi integralismul.

[44] *Ibidem*, p. 226-228.

BDD-A6440 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)

Concepția lui Eugeniu Coşeriu privind esența creatoare a limbajului (*enérgeia*), „definibilă prin instituirea de conținuturi la toate nivelurile limbajului", a jucat un rol fundamental în orientarea generală a „studiilor integraliste" de la Cluj, privind metafora şi metaforicul.

Mircea Borcilă a elaborat o meditație sistematică asupra domeniului metaforologiei. Concludent, în acest sens, este studiul *Tra Blaga e Coşeriu. Dalla metaforica del linguaggio a una poetica della cultura*[45], în care este complex valorizată, prin relația cu lingvistica integrală, enorma contribuție a lui Lucian Blaga la metaforologie. De aceea, credem că aici se află unul dintre punctele tari ale noii perspective (Blaga-Coşeriu-Borcilă), în dezvoltarea unora din prețioasele sugestii pe care le conține doctrina coşeriană.

În plus, trebuie să menționăm că cea mai importantă contribuție a *Centrului de studii integraliste*[46] de la Cluj, care-l are ca fondator pe Mircea Borcilă, este cea din domeniul metaforologiei. Ea reprezintă o fascinantă perspectivă contemporană de investigație a metaforei, relevând poziția originală pe care o are şcoala de lingvistică integrală de la Cluj, în contextul lingvisticii româneşti şi internaționale actuale.

AU-DELÀ DE LA RHÉTORIQUE. LA MÉTAPHORE DANS UNE PERSPECTIVE INTÉGRALISTE

(Résumé)

Le *Centre d'études intégralistes* de Cluj, de grande valeur, a développé une conception complexe et originale, dans le domaine actuel de la *métaphorologie*. La triade théorique Blaga-Coşeriu-Borcilă est au cœur de cette perspective, validée par des recherches passionnantes des membres du *Centre*.

Nous avons essayé de mettre en évidence les lignes directrices de la vision intégraliste de la *métaphorologie*, opposée à la recherche traditionnelle de la métaphore qui la cantonne dans la rhétorique.

[45] Mircea Borcilă, *Tra Blaga e Coşeriu. Dalla metaforica del linguaggio a una poetica della cultura*, în *Romania culturale oggi*. Ed. N. Nesu & L. Valmarin, Sapienza Università di Roma, Quaderni di Romania Orientale, Roma, Bagatto Libri, 2008.

[46] A se vedea şi alte lucrări fundamentale în domeniul lingvisticii integrale, elaborate de Eugenia Bojoga, Cristian Bota, Simion Doru Cristea, Cornel Vîlcu, Lucian Lazăr, Maria Ştefănescu, Iulia Bobăilă.

BDD-A6440 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:46 UTC)